

«Benvinguts amics catalans.» Catalunya i l'Alguer entre el viatge del retrobament i els Jocs Florals de 1961

«Welcome Catalan Friends.» Catalonia and l'Alguer between the «viatge del retrobament» and the Jocs Florals of 1961

per Marcel A. Farinelli
Universitat Pompeu Fabra

RESUM:

Les relacions entre l'Alguer, minoria catalana a Sardenya, i la resta de la comunitat catalanoparlant en edat contemporània han estat complexes. Tal situació ha estat evident sobretot durant els primers anys que seguien la Segona Guerra Mundial. En aquest article, després d'una panoràmica sobre les relacions entre l'Alguer i les terres de parla catalana, es vol reconstruir com els contactes es van relligar al llarg dels anys cinquanta i seixanta del segle XX. Aquesta represa dels contactes es va concretar gràcies a l'anomenat *viatge del retrobament* i als Jocs Florals de l'any 1961. Al mateix temps es vol esbrinar quin tipus de significació política tenien aquestes relacions i aquests actes per als protagonistes, tant catalans com algueresos.

PARAULES CLAU:

L'Alguer, Sardenya, Itàlia, Catalunya, minoria catalana de Sardenya, relacions Catalunya-l'Alguer, franquisme, resistència cultural, catalanisme.

ABSTRACT:

The relationship between the minority Catalan community of l'Alguer-Alghero, in the island of Sardinia, and the rest of the Catalan-speaking community has never been straightforward. This was particularly evident in the years following World War II. After a historical review of the relationship, this article aims to analyse its gradual rebuilding during the 1950s and '60s, culminating in two important events: the so-called «viatge del retrobament» (reencounter trip) of 1960 and the 1961 Jocs Florals, held in the Sardinian city. It also tries to elicit the political significance of those events, both for the Catalans in general and for the people of l'Alguer-Alghero.

KEYWORDS:

L'Alguer-Alghero, Sardinia, Italy, Catalonia, Catalan-speaking minority of Sardinia, relationship between Catalonia and l'Alguer-Alghero, Francoism, cultural resistance, Catalan nationalism.

La ciutat de l'Alguer (Alghero en italià, s'Alighera en sard) és un centre de dimensions mitjanes situat a la costa nord-occidental de Sardenya. Precisament es troba a l'interior d'un ampli golf (golf de l'Alguer), que conté al seu interior un dels escassos ports natural de l'illa: Port del Compte. A causa d'aquestes característiques

el territori alguerès ha suscitat sempre l'interès de les talassocràcies que aspiraven al domini del Mediterrani occidental. Un interès que va portar els romans a edificar dos centres urbans en aquesta àrea, i que comportà que la Corona d'Aragó el convertís, entre 1354 i 1714, en un centre cabdal per al control de l'illa sarda. Durant aquest període l'Alguer, a causa de la seva funció militar, va ser poblada en la seva major part per colons provinents del camp de Tarragona, de les Illes Balears o de València, un fet que va determinar una marcada diferència entre els usos lingüístics i les tradicions culturals amb la resta de Sardenya. Aquesta és una característica que ha durat en part fins als nostres dies, tant que avui, de fet, l'Alguer representa la comunitat catalanoparlant més oriental i llunyana dins d'aquella àrea del Mediterrani occidental en la qual es difosa la llengua catalana.¹

La distància física i, sobretot, el trencament dels vincles administratius que unien el Regne de Sardenya a la Corona d'Aragó –una de les conseqüències de la Guerra de Successió espanyola– han fet de l'indret sard una realitat marginal dins del context catalanoparlant. Al principi del moviment que anomenem Renaixença, gairebé ningú era conscient de l'existència de la variant algueresa del català. Quan, a partir dels anys seixanta del segle XIX, s'escampa la notícia de la pervivència en una població de Sardenya tant de la llengua com d'algunes tradicions d'arrels catalana, pels àmbits catalanistes, en particular per aquells del Principat, la novetat és acollida amb molt d'entusiasme.

A partir d'aquell moment, i fins als nostres dies, la curiositat i la fascinació per aquest petit racó català en terra sarda ha estat irregular. A etapes de connexió seguien períodes de desinterès, una alternança que revela, per part algueresa, una canviant consideració de les pròpies arrels culturals –catalanes, sardes o italianes a segona del context històric. Tal discontinuïtat en els contactes ha portat a l'organització de successives ambaixades, expedicions, excursions o simplement viatges personals, que pretenien establir, o restablir, llaços entre l'Alguer i la resta de les terres de parla catalana. Els viatges, i els lligams, han adquirit una freqüència i una intensitat més alta gràcies al turisme de masses, en particular després del 2004. A partir d'aquella data la companyia aèria de baix cost Ryanair va enllaçar directament Girona i l'indret sard, reduint enormement la distància física entre l'illa i el continent.

1. Sobre els aspectes sociolingüístics i gramaticals del català de l'Alguer (o alguerès), vegeu: A. BOSCH I RODOREDA, *El Català de l'Alguer*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002; R. CARIA, «El català a l'Alguer: apunts per a un llibre blanc», *Revista de Llengua i Dret* 46, 2006, 29-102; L. SCALA, *Català de l'Alguer. Criteris de llengua escrita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Pel que fa la conquesta de la ciutat per la Corona d'Aragó i l'establiment dels colons catalanoparlants, vegeu: B. ANATRA, «Dall'unificazione aragonese ai Savoia», *Storia d'Italia*, vol. IX, Torí, UTET, 1984, 191-654, 228-256; F. C. CASULA, *La Sardenya catalano-aragonesa. Perfil Històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985, 31-47; R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Il ripopolamento catalano di Alghero», *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo*, Sàsser, Gallizzi, 1995, 75-103; G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, vol. I, Padua, CEDAM, 1971, 149-214; G. SORGIA, *Sardenya i Còrsega des de la infeudació fins a Alfons el magnànim*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1967.

Abans de la fi del segle XIX, però, la segregació de l'Alguer respecte als altres indrets on era difosa la llengua catalana era gairebé total. A part de la irregular relació epistolar entre Josep Frank (1830-1900), un mestre alguerès, i Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), res unia els intel·lectuals de la Renaixença amb la localitat sarda. Una situació que canvià després de les estades a la ciutat del diplomàtic i intel·lectual reusenc Eduard Toda i Güell (1855-1941). Com a vicecònsol espanyol a Sardenya, entre 1887 i 1890, fou el primer a visitar a fons la ciutat, en l'intent d'establir-hi un lligam estable. La desconexió era tal que Toda la resumeix en una interessant anècdota. Durant la seva primera estada, a l'hora d'adreçar-se en català a la propietària de l'hostal on residia, la dona va demanar a Toda, meravellada, com és que parlava alguerès. A la resposta del reusenc, que li anunciava venir des de Barcelona, la hostalera va mostrar tot el seu estupor en assabentar-se que a una gran ciutat del «continent» es parlava alguerès.²

De retrobament en retrobament. L'etern relligar-se d'una relació efímera

Si fem un cop d'ull a la història de les recents relacions entre algueresos i «los catarans» –com popularment es pronuncia *catalans*, terme que a l'Alguer indica tots els catalanoparlants forasters– es tracta d'una història que sembla repetir-se.³ La reiteració no va solament de generacions en generacions, sinó que recentment quasi de decennis en decennis es verifiquen moments en els quals els contactes s'intensifiquen. La temàtica recurrent que acompanya aquests actes és, òbviament, el restabliment de les relacions. A partir de l'últim quart del segle XIX i fins als nostres dies es van repetir diversos moments d'intercanvi entre les comunitats catalanoparlants a la costa ibèrica i aquella de l'illa sarda. Es tracta d'estades de personalitats, com ara Toda, relacions entre intel·lectuals o experiències col·lectives, en les quals els participants semblen conscients de treballar pel reforçament, o el restabliment, dels lligams culturals. Aquesta freqüència ha portat el lingüista i poeta alguerès Rafael Caria (1941-2008) a definir aquests moments com a *retroba-ments*, entesos com els esdeveniments que inauguren una temporada de relacions intenses, i n'individuava tres com els més emblemàtics i coneguts.⁴

2. E. FORT I COGULL, *Eduard Toda tal i com l'he conegut*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975, 83. Sobre les estades a Sardenya de Toda i els particulars dels seus encàrrecs com a diplomàtic espanyol, vegeu: J. ARAMANGUÉ I HERRERO, «Introducció», *Cortes espanyolas de Cerdeña*, Càller, Grafica del Parteolla, 2009, 5-17; L. SCALA, «Introducció», *Memoria sobre los archivos de Cerdeña*, Càller, Grafica del Parteolla, 2009, 5-14.

3. Una peculiaritat fonètica del català de l'Alguer és el rotacisme de les consonants *l* o *d*, un fenomen pel qual sovint, i sobretot en un context informal, aquests fonemes es pronuncien com una *r*. Per tant, tot i escriure-se *los catalans*, generalment es pronuncia *los catarans*, o *plaçà* i *servidor* es transformen en *praça* i *serviró*. Per aprofundir aquest i qualsevol altre aspecte lingüístic o gramatical relatiu al català de l'Alguer, vegeu la nota 1.

4. R. CARIA, «Els "retrobaaments" a l'Alguer els segles XIX i XX», *Els catalans a Sardenya*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, 183-186.

El primer de tots els retrobaments és aquell protagonitzat pel mateix Toda. Aquest és considerat el moment en el qual les dues comunitats relliguen les relacions interrompudes després de la guerra de Successió espanyola, i que de fet és indicat també com *descobrimt*. L'esclat de la Gran Guerra i la successiva instauració de la dictadura feixista comportaren un nou trencament de les relacions. La represa del contacte, argument d'aquest article, va començar a partir de la segona meitat dels anys cinquanta del segle XX, i va arribar al seu clímax durant els anys 1960-1961. Finalment, el tercer retrobament va començar a la meitat dels anys setanta, i va ser caracteritzat, per part algueresa en particular, per uns plantejaments obertament polèmics amb la precedent fase.⁵

Aquests moments d'encontre marquen el ritme de les relacions culturals, i endeguen aquelles que es poden interpretar com una mena de renaixences a escala local.⁶ Així a partir de l'anomenat «descobrimt de l'Alguer» d'Eduard Toda i Güell, la ciutat entrà en l'imaginari nacional català i, contemporàniament, naixia un reduït moviment literari inspirat en les formes d'expressió artística i literària de moda a Catalunya.⁷ El moviment, aplegat al principi del segle XX a l'entorn de la associació La Palmavera, va participar del pancatalanisme que llavors s'anava desenvolupant als anomenats Països Catalans.⁸ Els algueresos arribaren a publicar en diferents mitjans, i fins i tot participaren en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que es va tenir a Barcelona l'any 1906. A partir de llavors aquests intel·lectuals, que es poden definir catalanistes algueresos o algueresistes, entren en una sèrie de conflictes, tant per rivalitats personals i familiars com per la voluntat d'alguns de passar d'una dimensió literària a una política. Al llarg de la Gran Guerra el moviment a la pràctica va desaparèixer.⁹

En els anys que van seguir al primer conflicte mundial, Itàlia es travessada per forts tensions socials. En aquest clima va néixer el feixisme liderat per Benito Mussolini, que instaurà la seva dictadura a través la transformació de les institucions

5. Sobre els retrobaments, vegeu: A. BOVER I FONT, *Sardocatalana. Llengua, literatura i cultura catalanes a Sardenya*, València, Denes, 2007, 223-228; R. CARIA, *L'Alguer, llengua i societat*, Càller, EDES, 1990, 11-14; P. CATALÀ I ROCA, «Vers el retrobament», *Retrobament de l'Alguer* (número únic de la revista *Tramontane*), 1961, 5-32; P. MATTONE i A. SANNA, «Per una storia economica e civile della città di Alghero», *Alghero, la Catalogna...*, 737-836, 816-822.

6. A suggerir aquest concepte és encara Rafael Caria. CARIA, *L'Alguer, llengua i societat...*

7. Sobre Toda, la seva estada a Sardenya i la seva influència en el catalanisme alguerès del període, vegeu: R. CARIA, «Introduzione», *L'Alguer. Un popolo catalano d'Italia*, Sàsser, Gallizzi, 1981, 11-76, 11-3; P. CATALÀ I ROCA, *L'avventura catalanista de «la Palmavera»*, l'Alguer, Edicions del Sol, 1998, 17-34; FORT I COGULL, *Eduard Toda...*, 79-96.

8. Sobre el pancatalanisme, vegeu; A. GONZÁLEZ I VILALTA, *La nació imaginada. Els fonaments teòrics dels Països Catalans*, Catarroja-Barcelona, Editorial Afers, 2006, en particular 284-286, en què parla de l'Alguer com a part de la nació imaginada.

9. Sobre el catalanisme alguerès, vegeu: BOVER I FONT, *Sardocatalana...*, 113-189; CATALÀ I ROCA, *L'avventura catalanista de «la Palmavera»...* El nom d'aquesta associació deriva del *margalló*, una varietat de palmera molt difosa al territori alguerès, i de la qual *palmavera* volia ser una versió ennobliada.

del Regne d'Itàlia (1925-1927).¹⁰ Durant aquest període, però, el catalanisme alguerès era gairebé inexistent, o en tots casos els seus integrants no vinculaven l'ús de la llengua catalana a unes idees antifeixistes. Els anys del règim a l'Alguer van comportar una italianització del tot similar a aquella endegada a tot el país. En l'intent de completar la construcció nacional començada amb el Risorgimento, les autoritats apostaven per la propaganda i la pedagogia per difondre una genèrica identificació italiana. Al contrari, en els territoris ocupats entre 1939 i 1943 o aquells annexionats a la fi de la Gran Guerra, la violència va ser utilitzada sense remordiments. El context illenc, però, era caracteritzat ja des dels primers anys vint pel naixement del moviment sardista, aplegat al voltant del Partit Sard d'Acció (PSd'A). Aquest partit fou el gran rival del feixisme illenc fins que una part dels sardistes entrà en el moviment de Mussolini, fet que ha portat a formular el concepte de *sardfeixisme*.¹¹ En aquest clima fins als anys trenta és fins i tot possible per als feixistes algueresos publicar, al diari regional, poesies en alguerès, mentre no existeixen mostres de solidaritat amb la II República Espanyola durant la Guerra Civil.¹² Només alguns sardistes antifeixistes militaren en les Brigades Internacionals, organitzant una bateria d'artilleria que, simbòlicament, representava Sardenya i el PSd'A. Al contrari, els voluntaris algueresos i sards en les files feixistes foren més nombrosos.¹³

Acabada la Segona Guerra Mundial, el 1945, a la ciutat sardocatalana pren forma una altra fase de fascinació i d'interès popular per la literatura, la poesia i en particular la cançó en català. Es formen companyies de teatre amateur, s'editen

10. Sobre la formació del feixisme italià, la seva evolució i el procés amb el qual va arribar al poder, la bibliografia és vasta. Per a una anàlisi detallada, vegeu: R. DE FELICE, *Mussolini il fascista. La conquista del potere (1921-1929)*, Torí, Einaudi, 1966; R. DE FELICE, *Mussolini il fascista. L'organizzazione dello Stato fascista (1925-1929)*, Torí, Einaudi, 1968. Per a un resum, vegeu: R. J. B. BOSWORTH, *Mussolini*, Barcelona, Península, 2003, 145-266 (ed. orig., Londres, 2000).

11. Sobre aquest concepte la historiografia sarda es troba en part encara dividida, per seguir el debat vegeu: DIVERSOS AUTORS, «Il fascismo nel Mezzogiorno e in Sardegna. Atti del convegno, Nuoro 26-27 giugno 1976», *Archivio Sardo del movimento operaio, contadino e autonomistico* 8-10, 1977, 3-106; S. CUBEDDU (ed.), *Il sardo-fascismo tra politica, cultura ed economia. Convegno di studi Cagliari 26-27 novembre 1993*, Càller, Fondazione Sardinia, 1993; L. MARROCCU, «Il ventennio fascista (1923-1943)», *Storia d'Italia. Le regioni dall'Unità ad oggi. La Sardegna*, Torí, Einaudi, 1998, 633-714, 633-653; M. D. PICCIAU, *Tra sardismo e fascismo. Arte e identità nelle riviste sarde del Novecento*, Càller, Zonza, 2007; S. SECHI, *Dopoguerra e fascismo in Sardegna*, Torí, Einaudi, 1969; L. M. PLAISSANT (ed.), *La Sardegna nel regime fascista*, Càller, CUEC, 2000. Per a una interpretació que nega rotundament la validesa d'aquest concepte, vegeu: G. STOGIU, *Storia della Sardegna dalla grande guerra al fascismo*, Roma-Bari, Laterza, 1990; G. SOTGIU, *Storia della Sardegna durante il fascismo*, Roma-Bari, Laterza, 1995.

12. A mantenir viva la poesia en català fou Rafael Sari, entre els més coneguts i apreciats poetes algueresos, que tot i adherir-se al feixisme va poder publicar textos en alguerès al diari *Isola* al llarg dels anys trenta. Per a una mostra de la seva obra, vegeu: R. SARI, *Ombra i Sol*, Càller, Edizioni della Torre, 1980.

13. Sobre el feixisme alguerès, vegeu: M. A. FARINELLI, *El feixisme a l'Alguer*, Barcelona, Angle, 2010; sobre la intervenció sardista a la Guerra Civil, vegeu: M. A. FARINELLI, «Del moviment autonomista sard a la defensa de la Segona República», *Ebre* 38, 6, 2011, 15-25.

llibres de poesia, de literatura i folklore local, i es torna a reanimar l'associacionisme ciutadà en clau catalanista. La pobresa i les ganes de sortir-ne foren la clau d'èxit d'una comèdia musical en alguerès representada cap a la fi del anys quaranta, *Lo Sidadu* (tresor amagat, paraula d'arrel sarda). En la trama, el rumor de l'existència d'un tresor en l'antiga església de la Santa Creu, edificada on hi havia un temps la sinagoga, posà en marxa unes pantomímiques recerques.¹⁴ La història, que es remunta a la meitat del segle XIX, fou convertida en comèdia musical per Gavino Bal-lero de Càndia (1915-2001), i representada per una companyia de joves algueresos, ALGA (Associazione Libera Goliardica Algherese, Associació Lliure Goliardesca Alguerese). Les funcions anaven plenes de gom a gom, i foren el tret de sortida del catalanisme alguerès de la postguerra, que es va alimentar a base de representacions teatrals fins a tots els anys cinquanta.¹⁵

En aquest context va prendre un important relleu el Centre d'Estudis Algueresos (CEA), fundat el 1952 i que fou la més important entitat a mantenir els contactes amb *los catarans* fins a la dècada dels setanta. Alguns entre els més rellevants fundadors i integrants del CEA havien estat implicats en el feixisme local o nacional, un dels quals era Rafael Sari (1904-1978), considerat un dels més importants poetes en català de l'Alguer, i que fou entre els primers feixistes locals quan no tenia ni vint anys. Durant el règim, Sari escrivia versos en català en el diari feixista sasserès *Isola*, però amb grafia italiana, a imitació d'altres poetes «dialectals» a Itàlia. Fent així, la llengua es reduïa a expressió indolora, ben inscrita en el discurs nacional italià. Només al llarg de la postguerra Sari es decantaria per una versió més propera a la grafia catalana, realitzant una preciosa producció poètica, recollida en dos volums després de la seva mort.¹⁶

Al costat de Sari, el general Rafael Catardi (1892-1974) jugava un rol important a mantenir vius els lligams amb la intel·lectualitat catalana. Catardi era un militar de carrera, veterà de la Gran Guerra, havia treballat per al servei cartogràfic de l'exèrcit, per al qual també impartia classes. Amb l'esclat de la guerra d'Etiòpia el 1935, l'alguerès, com molts militars de professió, hi va participar en qualitat de voluntari en vista d'una futura promoció. Al final del conflicte, Catardi va entrar en la cúpula de la nova policia colonial de la Itàlia imperial, la Policia de l'Àfrica Italiana (PAI). Després d'un període passat a Etiòpia, on era fort la resistència a l'ocupació, el general va ser assignat a la formació, en una caserna a la perifèria de Roma. Aquí ensenyà la contraguerrilla també a oficials alemanys que lluitarien en l'Afrika Corp. Durant la guerra civil que va sacsejar la península italiana entre 1943 i 1945, Catardi es trobava a Roma. En les concitades hores del 8, 9 i 10 de setembre, unitats de la PAI, que un cop perdudes les colònies africanes s'ocupaven de l'ordre en la Ciutat Eterna, s'enfrontaren a la Werhmacht. Quan l'exèrcit alemany i els italians

14. G. BAL-LERO DE CÀNDIA, *Lo Sidadu. Comèdia musical en dos actes*, l'Alguer, Edicions del Sol, 2002.

15. P. CATALÀ I ROCA, «El decenni del Retrobament», *Retrobament de l'Alguer...* (número únic de la revista *Tramontane*), 1961, 33-72, 36-37.

16. SARI, *Ombra i sol...*; R. SARI, *Ciutat mia (pa de casa)*, Càller, Edizioni della Torre, 1984.

fidels encara a Mussolini reeixiren a prendre el control de Roma, Catardi era entre els responsables de l'ordre públic, directament a les dependències del Questore (cap de la policia en la ciutat) i de les autoritats alemanyes.¹⁷

A causa d'aquesta circumstància, quan els aliats van entrar a la capital italiana, Catardi i altres oficials de la seva unitat foren arrestats. Després d'un període de reclusió entre presons ordinàries, domiciliàries i fins i tot el camp de concentració de Afragola (Nàpols), el general va ser considerat no culpable per les autoritats italianes, i com molts altres oficials de l'exèrcit d'alguna manera tocats per la fi del feixisme i la ocupació alemanya, va gaudir del clima de pacificació que es va instaurar amb l'amnistia que el Ministeri de l'Interior, llavors regit pel comunista Palmiro Togliatti, va concedir, jubillant-se amb antelació l'any 1947.¹⁸ A partir de llavors, el general es converteix en un dels més actius a mantenir els contactes amb els intel·lectuals catalans, tant exiliats com residents a Espanya, sense que aparentment el seu passat impedís aquestes relacions.¹⁹ Des d'un punt de vista estrictament cultural Catardi, un personatge molt important i conegut, es pot comparar amb Josep Lluís Ortega Monasterio (1918-2004), oficial en l'exèrcit espanyol, autor de populars havaneres i figura clau per a la cançó en català durant la segona meitat del segle passat.²⁰ Tots dos van conjugar carrera militar i compromís amb la llengua catalana.

Turisme patriòtic: el viatge del retrobament

En aquest context de renovat interès per la llengua catalana, l'Alguer esdevé una meta privilegiada per a alguns catalans que, a la recerca d'un espai on viure lliurement la pròpia identificació, aquí trobaven un lloc ideal. Diversos «turistes», a títol personal, freqüentaren l'Alguer d'aquesta manera, fins que es va organitzar el famós *creuer del retrobament*. Aquest viatge, realitzat a la fi d'un agost de 1960, és considerat com l'acte més transcendental en les recents relacions entre l'Alguer i les altres terres de parla catalana. La matinada del 25 d'agost d'aquell any, l'aparició al mig del golf de la motonau *Virginia de Churruca*, que anava amb 141 persones

17. Sobre la ciutat de Roma en aquell període existeixen diverses memòries, vegeu com exemple: G. CASTELLI, *Storia segreta di Roma città aperta*, Roma, Quattrucci, 1959; I. HERRAIZ, *Italia fuera de combate*, Madrid, Ediciones Atlas, 1944; P. MONELLI, *Roma 1943*, Barcelona, Tipografia Catalana, 1946.

18. Sobre la carrera militar de Catardi, vegeu: ACS, Allied Control Commission and Allied Military Government in Italy 1943-1947, 10400/143/259, on es troba la documentació relativa a la detenció del General; R. GHIRLANDO, *Storia della PAI*, Foggia, Editrice New, 2003, 24-25 i pàssim.; G. PANSA, *L'esercito di Salò nei rapporti riservati della GNR. 1943-1944*, Milà, Istituto Nazionale per la Storia del Movimento di Liberazione, 1969, 19, nota 54.

19. Sobre el paper de Catardi com a algueresista, vegeu: P. CATALÀ I ROCA, «Rafael Catardi i Arca. Militar, poeta i escriptor», *La nostra gent. Història de Catalunya*, vol. IV, Esplugues de Llobregat, Plaza & Janés, 1988, 210-213.

20. J. L. BLÁZQUEZ, *El meu avi. El nostre avi*, Vilanova i la Geltrú, La Cuca del Llum, 2012; X. PLANA I CASAMITJANA, «Josep Lluís Ortega Monasterio, l'autor del "meu avi"», *Revista de Girona* 156, 1993, 22-27.

entre catalans, valencians i balears, va representar una ambaixada solemne.²¹ Aquest episodi, per la seva importància simbòlica i pel ressò que va generar, marca la represa, semioficial a causa de les restriccions polítiques del moment, de les relacions entre els catalanoparlants de les dues bandes del Mediterrani.²²

L'animador de la iniciativa fou Pere Català i Roca, que, amb la complicitat del seu pare Pere Català i Pic, ho va treballar ja des dels anys cinquanta. L'interès per aquest lloc venia de lluny, des dels anys de la República, quan la història de la conquesta de Sardenya i del reducte de l'Alguer, divulgada en els cromos de la Xocolata Juncosa, havia suscitat la fantasia de l'adolescent Català i Roca. Efectivament, l'any 1937, aquesta casa de xocolaters havia escollit una campanya publicitària decididament patriòtica, posant a disposició dels seus consumidors un àlbum, i respectius cromos, sobre la història de Catalunya.²³ L'impacte que va tenir la campanya sobre el petit Català i Roca deu haver estat tal que ell mateix confessava: «als meus dotze anys, jo ja havia copiat algun capítol del llibre d'en Toda [*l'Alguer, un poble català d'Itàlia*].²⁴ Així que, amb poc més de trenta anys, el fotògraf i periodista va voler reanimar els contactes amb la ciutat, per ajudar el nodrit grup d'algueristes en mantenir vives la llengua i les tradicions d'origen català de l'antiga colònia.

Aquesta idea el va portar a viatjar a terra sarda ja des de 1956, a títol personal i amb certes dificultats econòmiques. Un altre «descobridor», com Toda, començava a freqüentar l'indret i, segons el que explicava ell mateix, altres des del Principat havien passat per aquí, entre els quals, Català i Roca cita: el metge Ramon Suriñach Oller (1903-?), l'escriptor i crític Joan Ramon Masoliver (1910-1997), l'escriptor Francesc Costa Torró, el polític i militant d'ERC Francesc Farreras Duran (1900-1985), el geògraf Joaquim Santasusagna (1899-1982), el crític d'art i poeta Josep Palau-Fabre (1917-2008) i el nacionalista radical Manuel Pagès i Mercader (1898-1968).²⁵ A diferència d'aquests, que havien visitat l'antiga colònia sense fer-se'n gran ressò, el fotògraf de Valls –com el diplomàtic i escriptor de Reus al segle XIX– es va convertir, en els anys següents, en el gran divulgador de la realitat alguerera en la

21. Dec aquesta informació, com d'altres, a la amabilitat de Joan Gala, periodista i membre dels Amics de l'Alguer de Barcelona, que va fer sobre el Retrobament una interessant conferència el 25 d'agost de 2010 de la qual m'ha posat a disposició el text. Tot i així la llista oficial dels passatgers a la qual he pogut tenir accés indica, amb noms i cognoms, 166 persones, moltes de les quals finalment no van poder participar en el viatge o eren membres de la tripulació. Aquesta llista és un document no catalogat conservat a l'Arxiu Històric del Municipi de l'Alguer, al qual he tingut accés gràcies a la amabilitat de l'arxiver i amic Gianfranco Piras.

22. Hi ha força articles periodístics, tant catalans com algueresos, que reconstrueixen aquell episodi subratllant aquest aspecte. Només a títol d'exemple, per al primer cas, vegeu: T. GRACÉS, «Viatge a l'Alguer», *Serra d'Or* 11, 1960, 27-28; E. BELLA, «Retrobant la catalanitat», *Presència* 1998, 2010, 26-28. Per al segon cas, vegeu: *Reinaxença Nova*, 25-VII-1960 (núm. únic).

23. M. A. MARTÍ ESCANYOL *El plaer de la xocolata: la història i la cultura*, Valls, Cossetània Edicions, 2004, 136.

24. CATALÀ I ROCA, «El decenni del Retrobament»..., 40. Per a l'anècdota de la Xocolata Juncosa, com d'altres, sóc deutor de l'amable disponibilitat de Carme Dalmau i Dalmau, vídua de Pere Català i Roca, gràcies a la qual he pogut veure algun dels cromos en qüestió.

25. CATALÀ I ROCA, «El decenni...», 38-39.

societat catalana. L'instrument d'aquesta campanya eren els articles en revistes com ara *Destino* o el *Diari de Barcelona*, però la pedra angular fou la publicació, per l'editorial mallorquina Moll, d'una monografia sobre la ciutat. L'obra va contribuir enormement a difondre, o direm millor tornar a difondre, l'existència d'aquesta comunitat catalanoparlant de Sardenya.²⁶

El mateix entusiasme cap aquest indret sard va afectar Manuel Pagès i Mercader, entre els fundadors d'Estat Català el 1922 i, amb Daniel Cardona i Civit (1890-1943), el principal organitzador dels seus escamots. Quan es va trencar el vincle amb el lideratge de Macià el 1929 es veu que Pagès es refugià a Còrsega.²⁷ Des de la seva etapa corsa, el militant nacionalista va visitar l'illa veïna, i en particular l'Alguer. A diferència dels altres «turistes» catalans suara citats, Pagès, igual com Pere Català i Roca, va deixar dos llibres de temàtica sardoalgueresa, ambdós importants per difondre la imatge de l'Alguer en terra catalana als anys cinquanta del segle passat.²⁸

26. P. CATALÀ I ROCA, *Invitació a l'Alguer actual*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1957. Per a l'activitat periodística de Català i Roca, vegeu: X. GARCIA, «El periodisme barceloní de Pere Català i Roca», *Quaderns de Vilaniu* 44, 2003, 83-86.

27. VIBRANT (pseudònim de Daniel Cardona i Civit), *Res de nou al Pireneu*, Barcelona, Nos-altres Sols, 1933. Sobre Daniel Cardona i Manuel Pagès, en general, vegeu: F. RUBIRALTA I CASAS, *Daniel Cardona i Civit. 1890-1943*, Catarroja, Afers, 2008; E. UCELAY-DA CAL, «Daniel Cardona i Civit i l'opció armada del nacionalisme radical (1890-1943)», E. UCELAY-DA CAL (ed.) D. Cardona, *La batalla i altres textos*, Barcelona, La Magrana, 1984, V-LIX.

28. M. PAGÈS I MERCADER, *Crònica descriptiva de l'Alguer*, Girona, Industries Litogràfiques de Girona, 1957; M. PAGÈS I MERCADER, *Estampes de Sardenya*, Barcelona, Arca, 1960.

Aquests contactes culturals, però, eren febles i, d'alguna manera, elitistes; per tant, va néixer la exigència de realitzar un acte que impliqués una major participació. La idea, doncs, va ser aquella de realitzar una excursió col·lectiva cap a la ciutat sarda. L'organització d'un viatge d'agermanament, però, era una tasca no gens fàcil, atès que llavors no existien comunicacions directes amb l'illa (de Barcelona s'havia d'arribar fins als ports de Marsella, Gènova o Civitavecchia, i des d'aquí esperar el primer ferri per Sardenya).²⁹ Però era sobretot el clima cultural i polític vigent a tot l'Estat espanyol que no afavoria unes similars relacions. Per tant, la idea original era d'anar, en una petita barca de vela, des de Vilassar de Mar a l'Alguer, presentant la cosa com un viatge d'uns aficionats a l'excursionisme. En aquest sentit, com ja havia passat a la fi del segle XIX i durant la dictadura de Primo de Rivera, l'excursionisme feia de tapadora d'unes activitats (o reivindicacions) nacionalistes que les autoritats espanyoles consideraven il·lícites.³⁰ L'organització d'aquesta travessia anava a càrrec del Club Excursionista Pirenaic, però aquest projecte va evolucionar en alguna cosa més gran, gràcies a la implicació Pere Català i Roca i de Francesc Recasens i Mercadé (1893-1965), germà menor del líder socialista reusenc Josep.

Conegut periodista, Francesc Recasens era també un dels més importants exponents del món de la burgesia financera i empresarial catalana de la primera meitat del segle XX. Als anys vint va fundar i dirigir, juntament amb el seu germà Eduard, el Banco de Crédito Local de España i el Banco de Cataluña. Els dos germans Recasens, Francesc i Eduard, van arribar a crear, l'any 1929, la Compañía de Petróleos de España SA (CEPSA), és a dir, la primera empresa petrolífera privada de l'Estat que, amb el beneplàcit del ministre d'Hisenda José Calvo Sotelo (1893-1936), hauria tingut que proveir de cru veneçolà la Compañía Arrendataria del Monopolio del Petróleos (CAMPSA). El fet que un tal acens econòmic hagués estat realitzat durant la dictadura de Primo de Rivera indicava una relació distesa amb el règim, una circumstància que va pesar durant la II República. Efectivament, els Recasens es van veure involucrats en una confrontació amb el llavors ministre d'Hisenda, Indalecio Prieto (1883-1962), que va comportar el tancament del Banco de Cataluña.³¹

29. Per a una explicació de com era arribar a viatjar des de Barcelona a Itàlia, i inclòs Sardenya, es pot llegir el que escrivia Josep Pla: *Itàlia i el Mediterrani*, Barcelona, Editorial Destino, 1980 (*Obra completa*, vol. XXXVII), 441-449. Les dificultats eren les mateixes durant els anys trenta, moment de la prima visita de Pla a l'illa: J. PLA, *Les Illes*, Barcelona, Editorial Destino, 1970 (*Obra Completa*, vol. XV), 271-287; J. PLA, *Homenots. Quarta sèrie*, Barcelona, Editorial Destino, 1982 (*Obra completa*, vol. XXIX), 395-436.

30. Sobre el lligam entre excursionisme i nacionalisme català, vegeu: F. ROMA I CASANOVAS, *Del Paradís a la Nació. La muntanya a Catalunya. Segles XV-XIX*, Cossetània, Valls 2004, 139-180.

31. És el mateix Francesc Recasens qui explica aquests fets, criticant en particular la conducta de Prieto, en una sèrie d'articles periodístics publicats durant els anys cinquanta, ara recollits a: F. RECASENS I MERCADÉ, *Escritos (1927-1955)*, Barcelona, Casa del Libro, 1956, 93-100 i 125-133. Al contrari el seu germà Josep atribueix el desastre dels negocis familiars a la conducta antirepublicana i promonàrquica dels seus germans, vegeu: J. RECASENS, *Vida Inquieta. Combat*

Després d'aquestes experiències, Francesc Recasens va ser un dels tants representants de la societat catalana que durant la Guerra Civil, en sentir-se amenaçats per la situació política i social del bàndol republicà, van preferir «el mal menor» representat pels nacionals. Tot i així, Recasens va ser, a partir dels anys cinquanta, el gran mecenes catalanista que va permetre tant l'esmentat creuer del retrobament com la institució de la primera beca que donés la possibilitat a un estudiant alguerès de realitzar una estada a un dels territoris de parla catalana (l'anomenada *beca Recasens*).³² També l'emprenedor reusenc tenia un justificació per aquest interès, una anècdota en la qual ens explica com li va ser «revelada» l'existència de l'Alguer. En un article al *Diario de Barcelona*, Recasens relatava com, durant un viatge en tren, havia conegut una parella d'algueresos. La conversació es va fer exclusivament en català, i gràcies a aquesta trobada fortuïta Recasens va interessar-se en la salvaguarda de la seva tradició lingüística.³³ La lectura d'aquest article, al seu torn, va fer nàixer una intensa col·laboració amb un altre personatge que llavors començava a apassionar-se per l'Alguer: Pere Català i Roca.

Llavors veiem diversos «turistes», que amb l'esperit de descobridor que havia estat de Toda, arriben als anys cinquanta en aquest escrinny de catalanitat. La intensificació dels contactes va portar, cap a la tardor de 1959, a constituir l'associació Els amics de l'Alguer, un grup que reunia a Barcelona tots aquells que llavors volien mantenir les relacions amb la ciutat sarda. L'entitat es va encarregar de realitzar un viatge col·lectiu, però van haver d'abandonar la idea de la travessa Vilassar-l'Alguer, a causa del rebuig de l'autorització per part de la Comandància Militar de Marina de Barcelona, perquè l'embarcació no era adequada per transportar passatgers.³⁴ Objectivament, era difícil en temps del franquisme realitzar aquest tipus de viatge, i molts dels participants han explicat com van rebre pressions informals per no apuntar-s'hi. Finalment, es va haver de presentar tot com un creuer turístic i religiós, una mena de pelegrinatge marítim per portar una estàtua de la Verge de Montserrat a la catedral de l'Alguer. Efectivament la còpia de la Verge de Montserrat va ser transportada, per un grup d'excursionistes feligresos, des dels peus del monestir fins a Barcelona, i des d'allí va ser embarcada, juntament amb quasi cent-cinquanta passatgers, sobre el *Virginia de Churruca*.³⁵ Aquests «turistes» havien regularment decidit d'acompanyar l'estàtua fins a Sardenya, i havien comprat un

per un socialisme català, Barcelona, Empúries, 1985, 51-52. Sobre Eduard i Francesc Recasens, vegeu: F. CABANA, *Eduard i Francesc Recasens, dos empresaris de Reus*, Reus, Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, 2003.

32. J. FABRE i J. M. HUERTAS, «Els mitjans de comunicació», *Història de la cultura catalana*, vol. X, Barcelona, Edicions 62, 1998, 83-98, 87.

33. F. RECASENS, «Ocho días de turismo», *Diario de Barcelona*, 5-VIII-1956. En l'article l'autor sembla casi plantejar un programa d'intercanvi cultural i turístic amb la ciutat sarda, finalitzat a la conservació de la llengua algueresa i dels vincles amb Catalunya.

34. Dec aquestes informacions, com moltes altres sobre el viatge, a l'amable disponibilitat de Conrad Valls i Palou, un dels viatgers, i al ja citat Joan Gala.

35. El *Virginia de Churruca* va ser construït l'any 1949 com a *Conde de Arjelejo*, i el 1952 va ser comprat i rebatejat per la Compañía Trasatlántica, per a la qual va servir, fins als anys

creuer mediterrani a través d'una normal agència de viatges barcelonina (l'empresa era Viajes Internacional Expreso, amb seu a plaça Catalunya). Un cop sortit del port i arribats a l'espai anàrquic de les aigües internacionals, els turistes van poder enlairar tranquil·lament senyeres i començar a respirar un aire de llibertat.

L'Ambaixada era una autèntica representació de tot l'àmbit lingüístic català, amb persones de diferents professions, entre les quals podem destacar, a part de Pere Català, pare i fill, els escriptors i poetes Tomàs Garcés i Miravet (1901-1993), Carles Bauby (1898-1971) i Ricard Sanmartín (1889-1974), o encara un històric home d'acció com era Manuel Pagès. Era una ventada d'aire fresca per als que vivien el franquisme, i per als algueresos va ser un esdeveniment difícilment oblidable, un reconeixement de l'exterior que sempre impacta en un lloc petit. Efectivament, si l'organització va partir des del continent, els algueresistes es van moure perquè tot rutllés perfectament, amb la implicació de les autoritats municipals, cosa que va convertir l'esdeveniment en una fita transcendental. Els anys precedents, l'activitat dels algueresistes havia portat a alguna publicació, en les quals destacaven el ja anomenat Rafael Sari, i sobretot Antoni Ballero de Càndia (1927-2009), germà de l'autor teatral, que el 1957 publicava un recull poètic prologat per Ferran Soldevila.³⁶ En un tal context, la mobilització va ser impressionant, i és fàcilment verificable per les moltes fotos que van immortalitzar aquells moments. Desenes de petites embarcacions venien a l'encontre del vaixell de *los catarans*, mentre el moll del port era completament envaït per la gent, tant que les primeres files semblen a punt de caure a l'aigua. L'esdeveniment va quedar gravat en la memòria col·lectiva

setanta, la ruta Espanya-Amèrica del Sud. Per a altres informacions, vegeu: C. PEÑA ALVEAR, *Historias de barcos de la Compañía Trasatlántica*, Santander, Tantín, 2010, 27-36.

36. A. BALLERO DE CÀNDIA, *Música de Serenades*, l'Alguer, Tipografia La Celere, 1951; A. BALLERO DE CÀNDIA, *Vida. Poemes algueresos*, Barcelona, Barcino, 1957.

d'aquella generació d'algueresos, com ja alguna crònica en la premsa sarda de llavors deixava entendre.³⁷

Naturalment el creuer no va passar desapercebut per a les autoritats franquistes. Era un moment crític per al règim que, després d'anys de reclusió en si mateix, havia començat a obrir les fronteres al comerç estranger i a relaxar lleugerament la censura. Peça important d'aquest nou curs era el turisme, tant que el Ministeri que s'ocupava de regular el flux d'informacions i de viatgers que entraven i sortien del país era el mateix. Gràcies a un abaixament general de la guàrdia en el camp de la cultura i dels costums, les manifestacions de la «resistència cultural» podien aprofitar un cert marge per fer-se més evidents.³⁸ En aquest clima, entre l'estiu de 1959 i la primavera de 1960, es varen desenvolupar les protestes cíviques contra l'insult pronunciat pel del director de *La Vanguardia Española*, Luis Martínez de Galinsoga (el famós «todos los catalanes son una mierda»), mentre el futur president de la Generalitat de Catalunya Jordi Pujol manifestava el rebuig de la seva generació al sistema repartint propagada catalanista i cantant el *Cant de la Senyera* al Palau de la Música. Eren els anys durant els quals el moviment obrer s'anava lentament reorganitzant en clandestinitat, mentre terminava la «resistència armada» dels que havien participat en la Guerra Civil, com ara l'anarquista Francesc Sabaté. En aquest clima una part de les joves generacions nascudes al sí del règim s'anava decantant cap a l'oposició, primer catòlica i moderada, i amb els anys sempre més radical i esquerrana.³⁹

En aquest context, les autoritats franquistes no deixaren carta blanca en la organització del viatge, i s'intentaren diverses maniobres per evitar-lo. Malgrat tot, es devia tractar d'una acció informal i no tenim, ara per ara, cap document a la mà per descriure quin tipus de pressions es varen exercitar i en quina mesura el viatge preocupava els apartats de seguretat espanyols. El que tenim són testimonis, directes o indirectes, que confirmen les atencions rebudes pels passatgers, abans i durant del viatge. Per exemple, Eduard Padrós de Palacio, llavors president de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, va rebre diverses amenaces telefòniques, mentre a l'Alguer, segons alguns testimonis, els dies abans de l'arribada dels catalans molts es van assabentar de la presència de forasters sospitosos. Tant

37. «Festose accoglienze ad Alghero all'arrivo dei turisti catalani», *La Nuova Sardegna*, 26-VIII-1960. La rebuda del creuer al port de l'Alguer, i el fet que els molls estaven plens de gom a gom, és un fet fàcilment verificable entrevistant tot alguerès que, nascut a la dècada dels quaranta, vivia a la ciutat durant el viatge, o fent un cop d'ull a les fotos conservades a l'Arxiu Històric del Municipi de l'Alguer.

38. C. MOLINERO, *Història, societat, política i cultura dels Països Catalans*, vol. X, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1997, 292-309; M. J. GALLOFRÈ I VIRGILI, «La represa cultural», *Història, societat, política i cultura dels Països Catalans*, vol. X, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1997, 323-349; J. TUSELL, *Dictadura franquista i democràcia. 1939-2004*, Barcelona, Crítica, 2005, 115-193.

39. Per a l'antifranquisme i els moviments armats d'aquells anys, vegeu: A. NIETO, *Las guerrillas antifranquistas. 1936-1945*, Madrid, JC, 2007; A. TÉLLEZ SOLÀ, *Sabatè. Guerilla urbana en España (1945-1960)*, Barcelona, Virus, 1992; B. DE RIQUER, *La dictadura de Franco*, Barcelona, Crítica - Marcial Pons, 2010, 547-608.

fou així que el general Catardi hauria avisat els viatgers de la presència de tres agents espanyols, mentre Pasqual Nonis, un altre dels organitzadors, afirmava d'haver-ne emborratxat un fins poder-lo tirar en les aigües del port.⁴⁰ Si pensem en totes aquestes pressions, i en el fet que els viatgers, tots residents a l'interior de l'Espanya franquista, temien repressions, podem entendre el motiu pel qual Pere Català i Roca, un cop deixat el port de Barcelona, va pronunciar les següents paraules:

El nostre viatge és una festa catalana. El tan lloat seny català ha de regir els nostres actes. No perdéssim, doncs, dintre l'exalçament de la festa, el seny tradicional. Ens cal tornar, després, a Barcelona, i ho hem de poder fer amb la màxima dignitat. [...] Una frase fora de temps, un crit extemporani, un deixar-se dur per l'eufòria immadura, podria, al capdavall, perjudicar-nos a tots plegats.⁴¹

És fàcil, a partir d'aquestes paraules, considerar la difícil situació en la qual es movien els catalanistes, tant continentals com algueresos. En particular aquests últims afirmen com, en aquesta i en altres ocasions, van rebre puntualment la visita d'algun funcionari de la policia italiana per informar-se sobre la identitat i l'activitat dels «turistes» catalans.⁴² La prudència, llavors, és la clau amb la qual explicar la dimensió política d'aquest acte, que, sincerament, destaca per la seva quasi absència. No es va assistir, llavors, a declaracions antifranquistes o a discursos particularment reivindicatius, era un acte estrictament simbòlic, en el sentit que la deflagració política estava tota en el viatge en si mateix i en la possibilitat, a uns pocs kilòmetres de l'Estat espanyol, d'enlairar senyeres, cantar i parlar amb tota llibertat. El fet que es fes possible el viatge, fa pensar que fos una part de l'anomenada *operació Catalunya*, amb la qual Franco volia refer la seva imatge al Principat, després de l'afer Galinsoga. Es tractava de fer concessions indolores per al règim, com ara l'atorgament del Montjuïc a Barcelona. I en realitat, els passatgers, més que enderrocar un règim d'extrema dreta, apostaven per afirmar l'existència d'una comunitat cultural i lingüística catalana, i que aquesta s'estenia més enllà de la frontera, un mal menor en aquella conjuntura.⁴³

El clima no va permetre donar una dimensió explícitament política al viatge; malgrat això la importància d'aquest esdeveniment va ser, per a l'Alguer en particular, cabdal. Aquell viatge va signar l'experiència d'una generació que, en els anys

40. Informacions cedides per Joan Gala i Conrad Valls i Paolu.

41. Informacions cedides per Joan Gala i Conrad Valls i Paolu.

42. Malgrat haver cursat la documentació necessària per tenir accés als arxius policials italians que, eventualment, conservarien aquesta informació, a hores d'ara no s'ha rebut cap resposta.

43. El fet que Jordi Pujol, en les seves memòries, no parli del creuer organitzat per Català i Roca sembla indicar que el catalanisme que el futur president de la Generalitat llavors començava a encapçalar no mostrava interès pel Viatge del Retrobament. Vegeu J. PUJOL, *Memòries (1930-1980)*, Barcelona, Proa, 2007.

vinents, protagonitzarà una nova etapa del catalanisme ciutadà. Es tracta dels joves que llavors tenien uns vint anys, molts dels quals després es van dedicar a diferents activitats culturals, totes lligades a la catalanitat. Reanimar la fascinació per aquell món que estava de l'altra banda del mar, fer «tornar de moda» aquell univers cultural que havia mogut al principi de segle intel·lectuals algueresos com ara Ramon Clavellet i Joan Pais és la conseqüència més important del creuer del retrobament.

A aquest propòsit és el cas d'assenyalar com un dels representants d'aquesta nova generació d'algueristes, el ja citat Rafael Caria, en els anys successius al creuer va assumir una posició crítica vers la gestió de l'esdeveniment i de les relacions amb la comunitat catalanoparlant ibèrica. Segons l'intel·lectual, el punt dolent eren «les ocasions i oportunitats perdudes en trenta anys de post-feixisme, per culpa d'entitats culturals i homes polítics que ens han precedit en aquesta batalla».⁴⁴ A més l'experiència, sempre segons Caria, no va ser capitalitzada per les institucions locals i les associacions catalanistes. Aquestes, durant els anys que van seguir, van fallar a donar soliditat i continuïtat a les relacions amb *los catarans*, deixant la iniciativa en mans dels catalanistes continentals, mentre que per a l'intel·lectual alguerès un altre error fou el presentar els actes com a estrictament culturals i aliens a una dimensió també política. Caria es referia a la falta de compromís amb el nacionalisme català, l'antifranquisme i en general la causa de les minories nacionals.⁴⁵ Efectivament, un moviment ciutadà que aposti per reivindicar un rol públic per al català de l'Alguer va nàixer només quinze anys més tard, mentre van desaparèixer els dos símbols cívics que els activistes catalans van portar, amb molta cura, durant el viatge: la senyera que onejava sobre la motonau i un fitxer amb els noms de tots els intel·lectuals que havien donat el suport a l'empresa. En tot cas, l'esdeveniment va contribuir enormement a fer tornar de moda la catalanitat a la ciutat sarda, tant que els anys successius es van repetir les ocasions de contacte, amb altres creuers també des de València, així com diversos foren els algueresos que es començaren en l'escriptura en català, sobretot en poesia.⁴⁶

Els Jocs Florals de la llengua catalana a l'Alguer

Amb el creuer de l'estiu de 1960, l'Alguer va ser consagrada oficialment com una terra catalana lliure i, com la Catalunya del Nord, es va convertir en un paratge predilecte per celebrar els Jocs Florals. La Gaia Festa, durant els primers anys de la dictadura franquista, s'havia celebrat a Amèrica del Sud, Estats Units, França i Gran Bretanya, a diferència dels Jocs Florals de la Ciutat i Regne de València, que

44. R. CARIA, «Rafael Caria: Autonomia contra neo-colonialisme», *Presència* 427 (1976), 14-16, 14.

45. CARIA, «Introduzione»..., 27-31, en particular la nota 102.

46. BOVER I FONT, *Sardocatalana*..., 225-226; CARIA, *L'Alguer, llengua*..., 12; CARIA, «Els "retrobraments" a l'Alguer»..., 185-186. Entre els primers resultats algueresos de les renovades relacions, encara que es tracta de textos adreçats a un públic italià, vegeu les antologies: A. BALLERO DE CÀNDIA, *Alghero, cara de Roses*, Càller, Editrice Sarda Fossataro, 1961; SCANU, *Alghero e la Catalogna*...

el règim va tolerar.⁴⁷ L'acte, a partir de la seva restauració del segle XIX, va adquirir un caràcter sempre més polític i, quan la llengua es fa vehicle del conflicte identitari Catalunya-Espanya, es va convertir en una expressió del dissentiment catalanista.⁴⁸ Aquesta aspecte es va fer més important durant els anys de dictadura, quan els jocs, prohibits pel règim, es van organitzar a partir de 1941 per part dels exiliats, que els van voler convertir en un acte de denúncia internacional.⁴⁹

També alguns poetes algueresos, ja a partir de la fi del segle XIX, van participar-hi. Durant el període franquista, el primer alguerès a enviar una composició fou Antoni Simon Mossa (1916-1971). Arquitecte, intel·lectual i home clau en la formació d'un independentisme sard, aquesta figura, que vivia a cavall entre la ciutat de parla catalana i Sàsser, ha estat central en la represa dels contactes amb les terres de parla catalana. De família benestant, va poder assistir personalment a l'edició dels Jocs Florals a Mendoza (Argentina), l'any 1958.⁵⁰ En aquella ocasió el certamen va adquirir un caràcter força reivindicatiu, ja que el grup dels exiliats argentins constituïa un nucli caracteritzat per ser radicalment catalanista i antifranquista. No fou un cas si la primera edició del certamen a l'exili s'organitzà a Buenos Aires a càrrec de la local comunitat catalana.⁵¹ Efectivament, a presidir la manifestació fou Josep Tarradellas (1899-1988), president de la Generalitat a l'exili des de 1954, i en aquella ocasió es van enllestir tota una sèrie d'actes simbòlicament reivindicatius, com ara entonar el *Cant de la Senyera*, o premiar treballs com ara *Antecedents i Proclamació de la República Catalana del 1931*. L'any següent, els Jocs es van organitzar a París, i els algueresos hi eren un altre cop representats. Aleshores, a part del ja esmentat Antoni Simon Mossa, va ser premiat el mestre alguerès Pasqual Scanu, estudiós de la llengua i de les tradicions locals. També en aquella ocasió s'hi van fer actes reivindicatius, i era sempre present Tarradellas.⁵²

47. M. FERRANDIS I OLMOS, «Els Jocs florals de la ciutat i Regne de València», 535-543, *Història de lo Rat Penat*, València, Lo Rat Penat, 2000, 463-572.

48. Sobre aquest aspecte de la manifestació poètica, vegeu: J. MIRACLE, *La restauració dels Jocs Florals*, Barcelona, Aymà, 1960.

49. Per una visió general d'aquest tema, vegeu: J. FAULÍ, *Els jocs florals de la llengua catalana a l'Exili (1941-1977)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002; A. MANENT, «La cultura catalana a l'exili», *Història de la cultura catalana*, vol., Barcelona, Edicions 62, 1998, 257-272, 267-268.

50. Sobre Mossa, vegeu: S. CUBEDDU (ed.), *Sardisti*, Càller, EDES, 1993, 435-517; F. FRANCONI i G. MARRAS, (ed.) *Antonio Simon Mossa. Dall'utopia al progetto*, Càller, Condaghes, 2004; G. MARRAS, *Antonio Simon Mossa. Un intellettuale rivoluzionario*, Quartu S. Elena, Alfa Editrice, 2008; PLA, *Homenots. Quarta sèrie...*; R. SARI BOZZOLO, *Antonio Simon Mossa ad Alghero. Tracce di una vita appassionata*, l'Alguer, Edizioni del Sole, 2005.

51. Sobre l'emigració catalana a Argentina, l'exili dels republicans i la seva activitat política, vegeu: M. LUCCI, *El activismo patriótico de los «catalanes de América» a Buenos Aires: des de 1916 hasta el final del Casal Català*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2009; J. ROCAMORA, *El casal dels catalans a Buenos Aires*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1991; D. SCHWARZSTEIN, *Entre Franco i Perón. Memoria e identidad del exilio republicano español en Argentina*, Barcelona, Crítica, 2001.

52. FAULÍ, *Els jocs florals...*, 87-91 i 198-201.

A París es va començar a enllestir la trama que portaria a la celebració dels Jocs a l'Alguer, l'any 1961. Els organitzadors principals eren el general Catardi i Simon Mossa pel CEA, mentre hi participaven activament també els membres de l'Agrupació Catalana d'Itàlia (ACI), una altra associació algueresa fundada l'any 1960 pels germans Francesc i Pasqual Nonis. La multiplicació de les entitats algueresistes és un tret característic de l'associacionisme local, i, pel que sembla, la nova entitat pretenia sumar-se i no oposar-se al CEA. En aquest cas, també les institucions locals, és a dir, la Regió Autònoma de Sardenya i l'Ajuntament de l'Alguer, van donar el suport a la iniciativa, demostrant però un interès tardà. El Consell Municipal va deliberar sobre el fet només onze dies abans de la seva celebració, decidint atorgar «100.000 lires com primer premi dels mateixos Jocs» (equivalents aproximativament als actuals 1.205 euros).⁵³ Malgrat això, els polítics algueresos estaven fora del moviment catalanista, i demostraven un escàs interès i un aproximatiu coneixement d'aquella realitat. Efectivament, en aquesta fase la majoria dels polítics sards i algueresos veien els contactes amb la comunitat catalanoparlant com una ocasió per promoure la imatge turística de la ciutat, que en aquells anys començava a afirmar-se com un indret exclusiu. L'arquitecte Simon Mossa havia ja realitzat els primers hotels, tant a prop del centre urbà com a Port del Comte, mentre obrien els primers locals d'oci nocturn, com ara el Faro o el Cavall Marí, sempre dibuixats pel mateix Mossa, tots elements que estaven transformant el paratge en «el portal d'or del turisme sard».⁵⁴ Als «colonitzadors» genovesos, catalans i italians, ara els subsistien els estiuejants.

53. AHMA, Deliberazione del 31-VIII-1961.

54. G. SOLINAS, «Il turismo ad Alghero dal dopoguerra ad oggi», *Alghero, la Catalogna...*, 677-689.

La crònica dels Jocs de l'Alguer ha estat reconstruïda amb meticulositat, per tant, no cal tornar a repetir-la en detall, així que és més útil fer una síntesi interpretativa sobre aspectes als quals, fins ara, no se'ls ha donat prou rellevància.⁵⁵ En realitat hi va haver una dimensió política i simbòlica que anava més enllà de la idea d'una manifestació literària, i sobretot hi ha unes gestions portades endavant per part del govern espanyol que diuen molt sobre diferents aspectes d'aquestes relacions amb l'Alguer. A través d'aquest episodi és possible explicar per què en aquesta comunitat catalanoparlant, que formava part d'una regió autònoma en el marc d'una República democràtica, els catalans antifranquistes no van poder trobar una caixa de ressonància per la seva batalla contra la dictadura franquista. O, encara, per què cap exiliat no va decidir mudar-se aquí.

Durant aquests difícils anys, alguns participants i assistents als Jocs, a causa de la seva politització, van prendre les distàncies o no hi van voler participar. Responsables d'aquesta politització eren sobretot els exiliats, i en particular el grup d'Esquerra Republicana i la Generalitat a l'exili, els quals n'havien pràcticament monopolitzat l'organització. Segons paraules del mateix Tarradellas, aquesta iniciativa «per tots els catalans representa la continuïtat i la fidelitat a la nostra personalitat nacional», i, per tant, era obvi que la Generalitat havia de participar-hi activament.⁵⁶ Per aquestes raons el cartell de premis presentava guardons que feien explícita referència a les institucions catalanes i a la II República, com ara «President Companys», «Josep Irla», o «Parlament de Catalunya». Una tal circumstància feia difícil la participació dels anomenats *catalans de l'interior*, és a dir els que no havien marxat a l'exili o els que, com ara Rafael Tasis (1906-1966), havien volgut, i pogut, tornar a Catalunya.

Era una decisió presa des d'una òptica catòlicamoderada, amb la clara voluntat de desmarcar-se de la Generalitat a l'exili i de qualsevol presa de posició massa radical en contra del règim franquista, evitant així les consegüents represàlies. També els organitzadors algueresos no veien amb bons ulls cap tipus de presa de posició contudent en contra del franquisme, sobretot si aquesta es feia des d'unes posicions esquerranes. A tal propòsit, recordem com els membres del comitè organitzador alguerès es trobaven en un terreny ideològic que, feta excepció de Simon Mossa, era a les antípodes dels exiliats que volien celebrar l'acte a Sardenya. És força plausible pensar com un general Catardi o un Rafael Sari, que en el seu dia van saludar positivament el règim mussolinià, veiessin amb simpatia la pervivència de l'Espanya franquista. Llavors, l'antic oficial de la policia colonial i el poeta amb camisa negra, podien interpretar de manera nostàlgica les relacions amb els intel·lectuals que vivien sota la dictadura franquista. Sigui com sigui, «el 21 d'octubre del

55. Sobre els Jocs Florals a l'Alguer, vegeu: FAULÍ, *Els jocs florals...*, 94-99 i 203-205; M. GUINART, *Memòries d'un militant catalanista*, Barcelona, PAM, 1988, 70-176; *Pont Blau* 105, 1961; *Reinaxença Nova*, 25-I-1961 (núm. únic). També és útil consultar la publicació oficial editada pel Patronat dels Jocs Florals: *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana. L'Alguer 1961, Mèxic 1961*.

56. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (a partir d'ara AMTM), Jocs Florals 1960-1961, carp. 78, exp. 1, c. 10. Carta de Josep Tarradellas a Rafael Catardi del 4-II-1961.

1960, després de vacil·lacions i negatives, Rafael Catardi accepta la responsabilitat de celebrar els jocs del 61 a l'Alguer.⁵⁷

A la ciutat sarda, però, abans d'endegar tota la maquinària per enllestir la celebració dels Jocs, es van preocupar molt de les implicacions polítiques que això podia representar. Un primer pas a fer era, doncs, evitar la polèmica, proposant una edició més literària i sobria, amb la justificació de voler garantir la presència, tant en el jurat com entre els concursants, dels catalans de l'interior. Un circumstància similar permetria que tot l'acte fos organitzat sota el lema de la prudència, com havia passat en el cas del creuer de 1960. La propensió a despol·litzar la Gaia Festa, per part dels algueresos, queda evident si fem una breu reflexió sobre el comitè organitzador. Com a tresorer hi era l'alcalde Fidel Cilliano, demòcrata cristià; com a president el general Catardi, del qual hem ja resumit la carrera militar; altres membres importants eren el professor Antoni Era, militant del Partit Monàrquic Italià i historiador especialitzat en els aspectes jurídics del Regne de Sardènia, i finalment el poeta Rafael Sari.⁵⁸

Per poder imposar un cert criteri de prudència política, a banda de voler convidar autors que residien a Espanya, el comitè organitzador es va posar en contacte nogensmenys que amb Miquel Batllori (1909-2003). Aquest era en contacte amb Antoni Era, ja que tots dos feien part de la xarxa acadèmica vinculada a l'estudi de la Corona d'Aragó, i probablement es van conèixer durant el XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó que es va celebrar a Càller l'any 1955.⁵⁹ L'il·lustre jesuïta llavors vivia a Roma on, a més d'ensenyar a la Pontifícia Universitat Gregoriana, exercia el càrrec de director de l'Institut Històric de la Companyia de Jesús. Aquí, Batllori mantenia un tracte cordial tant amb les autoritats franquistes com amb opositors exiliats, mentre era en amistat amb intel·lectuals de l'esquerra italiana. Els algueresos, llavors, van demanar la seva col·laboració per gestionar la delicada situació dels Jocs, i així assegurar-se de no suscitar malsons al règim franquista. Batllori, gràcies a les òptimes relacions que tenia amb els diplomàtics espanyols a Roma, va decidir d'adreçar-se a l'Ambaixada d'Espanya a la República Italiana, i a través d'ella, amb la cúpula del poder franquista, per saber com es considerava l'organització del certamen a l'Alguer.⁶⁰ L'ambaixador espanyol, tot seguit, així informava de l'encontre al Ministerio de Asuntos Exteriores:

57. FAULÍ, *Els jocs florals...*, 94.

58. Vegeu el fullet de l'edició, del qual es conserva una còpia a: Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons Joan Massot, 05.11.03.

59. Per a la figura de Batllori, vegeu: A. ALCOBERRO, *Miquel Batllori*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 2000; C. GATELL i G. SOLER (ed.), *Miquel Batllori. Records de quasi un segle*, Barcelona, Quaderns Crema, 2000; E. DURAN i J. SOLERVICENS (ed.), *Records personals i últims escrits*, València, Tres i Quatre, 2003.

60. El mateix Batllori explica les seves relacions amb els ambients romans i declara que no tenia un bon tracte amb els funcionaris de l'Ambaixada d'Espanya a l'Estat del Vaticà. Al contrari, havia entrat en confiança amb el personal de la seu diplomàtica espanyola a la República Italiana, i explica com sovint els consellers culturals d'aquesta el contactaven per haver informa-

Como V. E. Sabe los exiliados catalanes residentes en diferentes países han organizado en los pasados años algunas manifestaciones de tipo propagandístico entre las que figuraban los juegos florales, que tuvieron lugar en Cambridge el año 1958 [sic] i los de París del pasado año [...]. A esta última manifestación asistieron tres naturales de Alghero pequeño pueblo de Cerdeña donde, como es sabido, se sigue usando un dialecto de la lengua catalana. Con este motivo el grupo catalán exiliado encargó a un comité formado por personas de Alghero la preparación de los juegos [...]. Este comité estaría compuesto por el alcalde, demócrata-cristiano de la fracción moderada de Andreotti; Antonio Era, Catedrático de la Universidad de Sassari, ilustre hispanista y gran amigo de nuestra nación [Espanya]; y el General Catardi, antiguo general fascista. Ha sido precisamente el Prof. Antonio Era quien, acompañado del Padre Batllori, jefe de los Archivos Históricos de la Compañía de Jesús, me ha informado personalmente de este proyecto de los exiliados exponiendo los pros i los contras de su organización.⁶¹

Les autoritats franquistes estaven preocupades de la eventualitat que es repetissin manifestacions amb «un caràcter marcadament separatista» tal com va passar durant les últimes edicions, particularment aquella de París i la de Cambridge (que però és va tenir l'any 1956, i no el 1958 com diu el document citat). En la localitat anglesa un dels seus organitzadors, l'historiador, etnòleg i president del Consell Nacional Català (CNC) Josep Maria Batista i Roca (1895-1978), va prendre una posició clarament antifranquista, suscitant les polèmiques d'alguns dels participants.⁶² Per evitar que es repetís una tal circumstància les autoritats franquistes, segons el que es desprèn de la correspondència entre l'Ambaixada espanyola a Roma i el Ministerio de Asuntos Exteriores, confiaven totalment en la disponibilitat a col·laborar dels organitzadors algeresos. Els diplomàtics espanyols els consideraven políticament fiables, i d'una manera particular el professor Antonio Era, definit –tal com s'ha pogut veure– «gran amigo de nuestra nación [Espanya]» i Rafael Catardi, qualificat sense embuts com a «antiguo general fascista». El nivell de complicitat entre els algeresos, funcionaris de l'Ambaixada i govern espanyol era força estret, fins al punt que la correspondència amb Madrid deixa clar que «el Comité sardo [...] no desea tomar alguna decisión sin conocer previamente el criterio del Gobierno español en la materia pues, si éste fuera negativo no dudaría

cions sobre els intel·lectuals i els hispanistes italians. Sobre aquest tema, vegeu: GATELL i SOLER, *Miquel Batllori...*, 198-202.

61. Ministerio de Asuntos Exteriores (a partir d'ara, MAE), Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Carta de l'Ambaixada d'Espanya a Roma a la Dirección General de Política Exterior / Dirección General de Relaciones Cutlurales del MAE, 28-I-1960.

62. FAULÍ, *Els jocs florals...*, 79-82. Sobre la figura de Batista i Roca, vegeu: V. CASTELLS, *Batista i Roca. Una vida al servei de la reconstrucció nacional*, Rafael Dalmau, Barcelona 1995.

en rechazar la invitación de organizar los juegos de referencia, aunque esto llevaría consigo su celebración incontrolada en cualquier otro país». ⁶³

Aquestes informacions són ben rebudes a Madrid. La Direcció General de Relaciones Culturales del Ministerio de Asuntos Exteriores, al febrer de 1960, comunicava a l'ambaixada romana que, si els membres del jurat pervenien d'Espanya i eren aquells dels quals se li havia ja comunicat la identitat, no hi havia problemes. Els designats eren: el poeta, novel·lista i dramaturg català Josep Maria de Segarra (1894-1961); l'escriptor i activista mallorquí Miquel Forteza (1888-1969); el poeta rossellonès, també catòlic, Josep Sebastià Pons (1886-1962). A més, des del Ministeri es deixava clar que era:

[...] muy de agradecer la consulta formulada pel Comitè Sardo y [...] que este Ministerio estima incluso conveniente, desde el punto de vista político, que no dejen de tener lugar los referidos Juegos Florales y que en ello participen representantes de las distintas regiones españolas de habla catalana, evitando de este modo que elementos separatistas exiliados puedan arrojarse, en Alghero o en otro lugar, la citada representación para hacer campaña contra España. ⁶⁴

Les negociacions entre catalanistes algueresos i autoritats franquistes, però, no van tenir un resultat positiu, i aquell any finalment, com temia l'ambaixador, els Jocs es van celebrar a Buenos Aires, i a sobre en ocasió dels 150 anys des de la independència de la República Argentina. Això va comportar una derrota moral per al sempre hipersensible règim de Franco, ja que va oferir als seus opositors una ocasió per recordar al món dues circumstàncies molt desagradables per a les autoritats espanyoles: la pèrdua d'una part important de l'antic l'imperi colonial i la persistència d'un catalanisme polític combatiu i antifranquista. ⁶⁵

L'edició successiva, aquella de 1961, finalment es va poder celebrar a l'Alguer, i llavors totes les expectatives de les autoritats franquistes sobre la possibilitat de «controlar» l'acte es van realitzar. A la pràctica els catalanistes algueresos, gràcies a la mediació del pare Batllori i amb la motivació de protegir els catalans residents a Espanya, van proporcionar la possibilitat de buidar la manifestació d'aquell contingut reivindicatiu i antifranquista que havia tingut durant les últimes celebracions, generant un model que s'esperava aplicar en altres ocasions. Des d'un punt de vista del règim, era segurament millor neutralitzar el caràcter reivindicatiu de la manifestació que prohibir-la, i per assolir aquest objectiu van aprofitar-se hàbilment de les divisions internes del catalanisme. Un exemple sobre tots és represen-

63. MAE, Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Carta de l'Ambaixada d'Espanya a Roma a la Direcció General..., 28-I-1960.

64. MAE, Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Carta de la Direcció General de Política Exterior / Direcció General de Relaciones Culturales a l'Ambaixada d'Espanya a Roma, 23-II-1960.

65. FAULÍ, *Els jocs florals...*, 91-94.

tat per les maniobres governamentals fetes per evitar que el cartell oficial continués el premi Independència de Catalunya, patrocinat pels exiliats a Xile, i per impedir que a la manifestació es presentés Josep Tarradellas, que naturalment figurava en el comitè d'honor.

Pel que fa al premi, la preocupació franquista era alta, tant que l'Ambaixada romana va fer gestions per tal de poder-lo eliminar, contactant la institució sarda que s'ocupava en bona part de finançar l'acte. Com que aquestes maniobres no van tenir gaire èxit, els diplomàtics espanyols a Roma es van adreçar al pare Batllori, per intentar solucionar la qüestió amb les pressions informals d'aquest i obtenir o la supressió del premi o, almenys, un canvi de títol.⁶⁶ L'historiador i jesuïta, en veritat, no va trigar gaire a obtenir aquest resultat, i a través de l'omnipresent Catardi i de l'historiador Ferran Soldevila, que havia estat nomenat president del Consistori dels Jocs, va obtenir canviar el títol del premi d'Independència a Personalitat de Catalunya.⁶⁷ En una carta enviada a Catardi, des de la qual es desprèn la familiaritat de Batllori tant amb el Ministeri com amb els algueresistes, es deixava ben clar que les bones relacions que llavors existien entre Itàlia i Espanya no permetien que es toleressin actes de suport als nacionalistes catalans o als opositors del règim (sobretot amb algun lligam amb ideologies d'esquerra).

La posició de les autoritats italianes s'explica millor si es considera com aquestes tenien un important problema obert amb els nacionalistes del Sud Tirol, en aquell moment força més radicals que sards i algueresos.⁶⁸ El context polític italià de llavors tampoc feia oportú un suport de l'oposició a Franco, sobretot si això significava donar suport a moviments esquerrans. El partit dominant des del naixement de la República, la Democràcia Cristiana (DC), es trobava sempre més impossibilitat a governar sol, aleshores per continuar fent front al seu antagonista principal, el Partit Comunista Italià (PCI), es trobava obligat a buscar aliats a dreta, fins i tot en el partit neofeixista i nostàlgic Moviment Social Italià (MSI).⁶⁹

Per totes aquestes raons, a les quals s'ha d'afegir a la prudència per evitar inconvenients o retorsions als catalans residents a Espanya, Batllori comunicava a Catardi que era millor «veure si la cosa es pot arranjar sense cap reclamació de caràcter oficial i diplomàtic». La raó era, sempre en paraules de Batllori, què «si aquest petit incident no s'arranjava amicalment, podria comprometre seriosament tots els catalans residents a les tres regions espanyoles de llengua catalana que

66. MAE, Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Carta de la Dirección General de Política Exterior / Dirección General de Relaciones Culturales a l'Ambaixada d'Espanya a Roma, 10-V-1961, i carta de l'Ambaixada d'Espanya a Roma a la Dirección General de Política Exterior/Dirección General de Relaciones Culturales.

67. Sobre Ferran Soldevila, vegeu: E. PUJOL, *Ferran Soldevila*, Catarroja, Afers, 1995; E. PUJOL, *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila*, Catarroja, Afers, 2003.

68. R. STEINEINGER, *South Tyrol. A Minority Conflict of the Twentieth Century*, Nova Brunswick-Londres, Transaction Publishers, 2003, 112-135.

69. C. PINZANI, «l'Italia nel mondo bipolare», *Storia dell'Italia Repubblicana*, vol. 2, Torí, Einaudi, 1995, 77-194.

d'una manera o altra hi hem col·laborat, i molt més els que formen part del consistori». La prudència sembla la línia guia i, en cloure la carta, el jesuïta comunicava a l'antic oficial de la policia colonial italiana que confiava «en la seva prudència de no barrejar en aquest afer el nom meu». Era probablement conscient que estava actuant en un terreny difícil, i no volia que interpretessin les seves gestions com a favor del règim.⁷⁰

La qüestió que més maldecaps va provocar als organitzadors era la presència de Josep Tarradellas. Aquest fet creava la possibilitat que l'acte prengués un caire «políticament incorrecte», i llavors es va endegar una polèmica força intensa i que va durar, en les revistes de l'exili, fins a l'any següent. Tarradellas figurava al cartell de premis com a membre del comitè d'honor, junt amb altres figures institucionals sardes, però tothom s'esperava que no es presentés. Per tant, quan al principi de 1961 s'escampà la notícia de la seva voluntat de fer acte de presència, els membres del consistori i els organitzadors algueresos entraren en agitació. Per una banda, el crític literari catalanista Joan Triadú, per compte també dels altres integrants del consistori Ferran Soldevila i Rafael Tasis, va escriure al general Catardi que amb aquestes condicions tots tres es negarien a participar. En Catardi els va assegurar que «el nom del President de la Generalitat serà inclòs al Comitè d'Honor com sempre s'ha fet» i conclouïa que «la presència "oficial" del Sr. Tarradellas no és possible, ni hi ha hagut cap invitació».⁷¹ Per una altra banda, però, les pressions van arribar directament al president Tarradellas, com demostren les cartes conservades al seu arxiu personal a Poblet, entre les quals destaquen aquelles de Miquel Guinart o Josep Maria Batista i Roca.⁷²

Al final el mateix Tarradellas, conscient de no ser el benvolgut, va escriure al general Catardi que no es presentaria, mentre designava l'alguerès com a seu representant. Malgrat la distància política que els separava i les circumstàncies del moment, sembla que al final el general i el president van saber apartar diferències en nom dels valors que unien els algueresos i *los catarans*.⁷³ És evident que a aquelles altures, Tarradellas, pressionat tant per qui no volia la seva participació com per qui l'exigia, era conscient de la necessitat de conduir una política «de país». És a dir, es valorava com a més important la possibilitat de celebrar un acte tan representatiu de la catalanitat i en un lloc tan emblemàtic com l'Alguer, que la continuació de la batalla entre les dues ànimes del catalanisme.

Gràcies a aquestes gestions, però, els Jocs Florals de l'Alguer es van convertir, des d'un punt de vista estrictament polític, en un acte estèril, sobretot als ulls del catalanisme antifranquista a l'exili i dels militants d'ERC en particular. La cosa,

70. MAE, Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Carta de Miquel Batllori a Rafael Catardi del 13-V-1961.

71. FAULÍ, *Els jocs florals...*, 95.

72. La documentació es troba en el fons Jocs Florals 1960-1961. Com a exemple, vegeu: AMTM, Jocs Florals 1960-1961, carp. 78, exp. 1, c. 19. Carta de Miquel Guinart a Josep Tarradellas del 31-VIII-1961.

73. AMTM, Jocs Florals 1960-1961, carp. 78, exp. 1, c. 10. Carta de Josep Tarradellas a Rafael Catardi del 4-II-1961.

naturalment, va provocar algunes reaccions, i a donar la veu a aquesta protesta va ser Domènec de Bellmunt (pseudònim de Domènec Pallerola i Munné). L'escriptor es va indignar força. Primer, en una carta a Catardi i, després, a les revistes de l'exili *Mai no morirem* i *Catalunya*, Bellmunt formulà un judici completament negatiu, acusant que «haviem deliberadament eliminat tots els intel·lectuals de l'exili (amb tres excepcions) i declarat deserts 17 premis». D'això en treia la conclusió que «en el fons triomfaven els que dient-se catalanistes fan el joc de Franco».⁷⁴ En la seva crònica de la Gaia Festa, va deixar molt clara la indignació pel caràcter prudent i innocu de l'edició algueresa, tant que arribà a dir que els discursos pronunciats eren «tan moderats que haurien pogut ésser llegits al caudillo».⁷⁵ En el fons –Bellmunt sentenciava–, la responsabilitat d'aquesta despolitització residia en el fet que «el Consistori estava integrat per personalitats residents a Barcelona».⁷⁶

Eren unes acusacions molt dures, i a la mateixa carta l'escriptor i militant d'ERC especificava que les crítiques no eren adreçades als algueresos, i en particular a Catardi. Es tractava d'un excés de confiança, ja que hem vist com en realitat van ser els algueresos qui van decidir organitzar els Jocs coordinant-se amb les autoritats franquistes. Encara més, el general Catardi va informar el seu amic Ventura Gassol, antic home de Macià i conseller de Cultura de la Generalitat durant els anys trenta, fins i tot enviant-li còpia de les protestes de Bellmunt. En la carta, mentre es queixava d'aquestes polèmiques, el general escriu: «caram! No recordava! Si saben que sóc amic del Consol d'Espanya a l'Alguer, sóc fotut. No ho diguis! No parlis del nostre gentil consol-mariner!».⁷⁷ No sabem quin tipus de relacions existien amb el consol honorari a l'Alguer, que però era propietari de la vila *liberty* de Las Tronas, ara hotel, just davant aquella de Catardi.⁷⁸ L'amistat, certament, no devia agradar al catalanisme radicalment antifranquista i d'esquerres, sobretot perquè Catardi, normalment, oferia allotjament a *los catarans* que freqüentaven l'Alguer.

La gestió dels Jocs Florals, al contrari, va resultar molt convenient segons l'opinió de l'Ambaixada d'Espanya a Itàlia, la qual al gener de 1962 enviava un tèlex xifrat al Ministerio de Asuntos Exteriores força interessant per fer llum sobre aquest episodi. En el document, a part de resumir els contactes i les negociacions amb els algueristes, se subratllava que «se ha conseguido por primera vez exclusión manio-

74. ANC, Fons Ventura Gassol, 4.2.1.1271. Carta de Domènec de Bellmunt a Rafael Catardi del 14-IX-1961 (còpia). Pel que fa els articles, vegeu: D. DE BELLMUNT, «La lliçó dels Jocs Florals algueresos», *Catalunya* 95, 1961, 2-3; D. DE BELLMUNT, «Els Jocs Florals de la por», *Mai no morirem* 34, 1961, 5-6.

75. DE BELLMUNT, «Els Jocs Florals de la por»..., 6.

76. DE BELLMUNT, «La lliçó dels Jocs Florals algueresos»..., 2.

77. ANC, Fons Ventura Gassol, 4.2.1.1271. Carta de Domènec de Bellmunt a Rafael Catardi del 14-IX-1961 (còpia)

78. La vila era durant el segle XIX l'indret més exclusiu per als visitants que freqüentaven la ciutat, i entre els seus hostes es poden anomenar la famílies reials dels Savoia, Hohenzollern i els Romanov. L'any 1959 Las Tronas fou adquirida per la família La Spina i convertida en hotel; llavors la família tenia el títol de cònsol honorari d'Espanya, i actualment el càrrec ha estat heretat pel fill, Vito La Spina.

bras políticas habiéndose formado consistorio (jurado examinador y calificador) por los cinco representantes venidos de España [Rafael Tasis, Joan Triadú, Ferran Soldevila, Josep Maria Llompart i Joan Fuster] y dos sardos [Antonio Sanna i Tristano Bolelli].⁷⁹ En particular es considerava un èxit l'exclusió del president Tarradellas, que va provocar «disgusto en los exiliados» mentre «otros exiliados tuvieron trato respetuoso con nuestro representante acudiendo a misa y manteniéndose alejados de la política». A l'Alguer s'havia posat a punt un model que podia garantir uns Jocs neutrals i que permetia, en un moment en el qual el règim intentava donar-se una imatge internacional presentable, repetir-ho en altres ocasions. A aquest propòsit, i en cloure el comunicat, es deia que «convendria no citar el Padre Batllori cuya actuación fue muy útil y discreta para no inutilizarle en futuras actuaciones especialmente el próximo verano en Oxford si se le considera por exiliados como agente de Madrid».

Conclusions

Durant els anys 1960 i 1961 la petita ciutat de l'Alguer es va convertir en un indret privilegiat des del qual domar una prova tangible de la pervivència d'una cultura, la catalana, que experimentava un període de prohibició o repressió de la major part de les seves manifestacions. En aquests anys es van tenir dos importants actes que van comportar una mena de «pelegrinatge» nacional. Els actes, com s'ha intentat mostrar, van ser caracteritzats per una confrontació entre diferents ànimes del catalanisme, un fet que va revelar profundes laceracions dins de l'oposició catalana i nacionalista a la dictadura a Espanya. Durant el creuer de 1960, organitzat des de l'interior de l'Estat espanyol i per ambients contraris a una politització de l'acte, aquesta crispació no va emergir. Al contrari, es va fer dramàticament palès en la celebració dels Jocs Florals, que durant la dictadura havien estat monopolitzats pels exiliats, força propensos a utilitzar la manifestació com una eina de denúncia.

No es va tractar, doncs, de dos actes unitaris. Ans, sobretot pel que fa a la celebració dels Jocs Florals, es va consumir una aspra confrontació entre personatges com eren Joan Triadú o Ferran Soldevila, residents a l'interior, i militants d'ERC a l'exili, com ara Domènec de Bellmunt. Aquests fets demostren l'existència entre els catalanistes de llavors d'un fort contrast, tot jugat l'entorn de qui mereixia la representació exclusiva de la «nació». Aquesta divisió és ben testimoniada per un article de Rafael Tasis, en el qual l'escriptor i polític català, parlant de la polèmica entorn dels Jocs de l'Alguer i referint-se als exiliats, afirmava amb ironia:

Hi ha gent que creu que el tramvies de Barcelona segueixen parats com el 26 de Gener de 1939; que els pocs catalans que no han estat afusellats duen contínuament un o dos policies al darrera; que no és cert que surtin llibres en català ni que pel carrer [...] ningú gosi de parlar en català; [...] que

79. MAE, Juegos Florales catalanes en Alghero, lligall 8262, núm. 33. Tèlex de Roma a Madrid del 24-I-1962.

no existeixen intel·lectuals catalans sinó uns quants que s'han venuts o han estat lamentablement enganyats per escriure als diaris i a les revistes en castellà. No gosaria dir que els exiliats que ho creuen siguin molts. Però n'hi ha. En el fons, això els mata l'enyor, que és el que cal, i els permet seguir ocupant posicions polítiques pretèrites i il·lusòries.⁸⁰

En aquest context l'actuació de Tarradellas sembla demostrar com el president volia aparèixer aliè a les confrontacions massa partidistes que afectaven tant els seus aliats polítics com els seus adversaris.⁸¹ Malgrat les cartes que intentaven fer pressió, tant per no participar en l'acte com per plantar cara a qui el volia excloure, el president de la Generalitat va voler mostrar la voluntat de situar-se més amunt de la polèmica partidista i d'actuar com a cap d'estat garantint, malgrat tot, la celebració unitària d'un acte fortament simbòlic per al nacionalisme català.

La situació contrària es va donar, però, en ocasió de la celebració dels Jocs Florals a Perpinyà, l'any 1964. Llavors fou el mateix Tarradellas qui va conduir una polèmica del tot similar a aquella engegada per Bellmunt. En aquella ocasió les circumstàncies van ser les mateixes que a l'Alguer: celebració en un territori de parla catalana, presència tant d'exiliats com de residents a Espanya, larvades tensions nacionalistes a l'interior de l'Estat que acollia l'acte. En aquesta ocasió, però, el president no es va posicionar per sobre de les diferents posicions polítiques. Al contrari, Tarradellas va intentar impedir la celebració dels Jocs i, fracassat aquest intent, va estigmatitzar l'edició per no haver tingut un esperit patriòtic i per haver estat caracteritzada per unes «ressonàncies franquistes».⁸² Com s'explica aquest canvi de posició? En realitat Tarradellas tant en ocasió dels Jocs de l'Alguer com en aquells de Perpinyà, estava preocupat no tant per les divisions internes del catalanisme, sinó per la presència de grups, com ara el Consell Nacional Català, que no reconeixien en la seva figura la representació exclusiva dels catalans. A més pesaven les consideracions d'ordre diplomàtic que l'actuació dels activistes fora del seu control podien provocar amb Itàlia i França. És això que mostra un document confidencial, publicat ja fa anys per l'historiador Josep Benet, que el president de la Generalitat va enviar a catalans a l'exili, com ara el compositor Pau Casals o l'escriptor Joan Alavedra, i també al prefecte de Perpinyà.⁸³ En el document es pot veure clarament la preocupació de Tarradellas per les activitats d'algun grup catalanista radical (en particular la secció mexicana del CNC), que, solidaritzant-se amb moviments similars que plantejaven la secessió de parts de territoris dels estats

80. R. TÀSIS, «Visitants i retorns», *Pont Blau* 118, 1962, 335-341, 335.

81. Sobre aquesta interpretació de la política de Tarradellas, vegeu: J. BENET, *El president Tarradellas en els seus textos (1954-1988)*, Barcelona, Empúries, 1992, en particular 15-26 i 41-384.

82. Carta de Tarradellas a Joan Rovira del 2-XI-1961, reproduïda a BENET, *El president...*, 113-115.

83. Es tracta d'un document reproduït sencer a BENET, *El president...*, 103. Per seguir tot el discurs fet per Benet sobre els Jocs Florals de Perpinyà, vegeu en el mateix volum les pàgines 98-115.

francès o italià, podien posar en perill la situació dels exiliats i dels que vivien en aquests estats. O encara comprometre les relacions amb les autoritats italianes i franceses. Doncs, a sota de la imatge de cap d'estat que es posiciona per sobre de la lluita política per salvaguardar els interessos nacionals, Tarradellas conduïa la pròpia batalla. Un combat finalitzat a mantenir tant el seu paper de representant únic dels catalans com l'equilibri delicat en el qual es basava la relació entre Generalitat a l'exili i els estats francès i italià.

Aquests dos esdeveniments, i les polèmiques que els van acompanyar, no van tenir solament una dimensió catalana. Durant l'organització i la celebració dels dos actes els algueresos, o millor dit els dirigents de les associacions algueresistes, lluny de ser merament objecte de les maniobres dels diferents bàndols del catalanisme, com els militants d'ERC acudits a l'Alguer pensaven, eren ben actius.⁸⁴ El paper del Centre d'Estudis Algueresos fou cabdal, i com s'ha vist, era gràcies a una iniciativa de dos dels seus membres, Rafael Catardi i Antonio Era, que s'arribà cap a una edició dels Jocs Florals pactada amb les institucions espanyoles i, llavors, apolítica. La voluntat de despolitzar la manifestació era també algueresa, i demostra com els catalanistes locals preferien el perfil políticament baix que havia caracteritzat el creuer de 1960 en compte de la voluntat reivindicativa que certs sectors del catalanisme varen intentar fer palesa durant els Jocs Florals.

Aquesta voluntat dels algueresistes, a part de respondre a les conviccions polítiques dels principals organitzadors, s'insereix en un context clarament dominat per la guerra freda i l'anticomunisme, visceral en sectors que Catardi i Era representaven a la perfecció. A més la ciutat en el context de confrontació entre occident capitalista i orient comunista era la seu del govern de la República italiana en cas d'invasió soviètica o de cop d'estat (comunista). Efectivament l'amè litoral alguerès hostatjava la base més important d'entrenament de Gladio, l'estructura Stay Behind de l'OTAN a Itàlia.⁸⁵ Això significa que mentre el *Virginia de Churruga* i els poetes catalans, de l'exili o no, desembarcaven a l'Alguer, ho feien en un indret on la presència de personals de diversos serveis secrets de l'Aliança Atlàntica, espanyols inclosos, no era una excepció. A més les veus a la ciutat que parlen d'una implicació del general Catardi en l'afer Gladio, insistents però mai confirmades, han escampat també la sospita d'un possible contacte entre el general gran activista alguerès i els serveis d'informació franquistes. Encara que es tracti, a hores d'ara, de

84. AMTM, Jocs Florals 1960-1961, carp. 78, exp. 1, c. 22. Carta de Domènec de Bellmunt a Taradellas del 13-IX-1961. De Bellmunt acusa directament Miquel Guinart, Josep Maria Batista i Roca, Rafel Tasis i Ferran Soldevila d'haver ensarronat els organitzadors algueresos per despolitzar el certamen.

85. D. GANSER, *NATO's Secret Armies. Operation GLADIO and Terrorism in Western Europe*, Nova York, Frank Cass, 2005; PINZANI, *L'Italia nel mondo bipolare...*, 145-176. La base és un centre d'ensinistrament per a operacions de guerrilla i sabotatge (Centro Addestramento Guastatori, en italià), pel qual varen passar tant agents italians, sovint infiltrats en moviments d'extrema dreta o esquerra, com membres del GAL. L'estructura es troba a la localitat de Punta Pollina, a la costa sud del terme municipal alguerès, i avui segueix sent activa, com segueixen sent un secret les seves activitats.

poc més que llegendes urbanes Catardi, com es desprèn de la documentació mostrada en aquest article, era considerat, pel seu passat en l'exercit feixista, una persona en la qual les autoritats franquistes confiaven plenament. Malgrat les seves negociacions per evitar un disgust al govern espanyol, no es pot negar la voluntat de l'antic «general feixista», com ell mateix comunicava en una carta a Tarradellas, de contribuir sincerament a la celebració d'un acte important per a la història de la petita ciutat sarda.⁸⁶

Des d'un punt de vista exclusivament alguerès, els actes de 1960-1961 van contribuir enormement a «fer tornar de moda» aquella catalanitat de l'Alguer que encara avui n'és el tret distintiu respecte a tota l'illa de Sardenya. Més enllà d'aquesta constatació, però, el viatge del retrobament i els Jocs Florals de 1961 van contribuir a fer emergir una certa divisió també dins dels activistes culturals algueresos, o millor dit van sembrar la llavor perquè una tal divisió portés a fer néixer un catalanisme més polititzat durant els anys setanta. Aquesta divisió, en tots casos, es va fer evident només *a posteriori*, mentre en el seu moment els dos actes van ser ben rebuts, almenys pel que mostra la premsa local.⁸⁷ Fou Rafael Caria, com ja s'ha assenyalat, qui va assumir oficialment una posició crítica sobre la gestió dels dos actes per part de les associacions locals, a les quals no perdonava la falta de solidaritat política amb «los germans catarans». Contràriament a la generació precedent, Caria, que va protagonitzar una altra temporada d'entusiasme catalanista a la ciutat durant els anys setanta i vuitanta, ha emmarcat tota la seva trajectòria intel·lectual en el compromís polític amb l'esquerra i el nacionalisme, *ahora sard i català*.⁸⁸

Aquests encontres oficials, en conclusió, van representar dos moments claus per a la comunitat catalanoparlant de l'Alguer. També van ser claus per a tota la cultura en llengua catalana, ja que la presència d'exiliats i residents als Jocs, malgrat les polèmiques, en va donar una mostra unitària, i per a la resistència cultural, que amb el creuer del retrobament va demostrar la possibilitat de realitzar certes iniciatives. També hi van haver aspectes contradictoris, com, per exemple, les gestions entre algueresistes i autoritats espanyoles, o les dures polèmiques entre sectors oposats del catalanisme. Tot i així els esdeveniments de 1960-1961 van representar el moment de represa oficial de contactes entre les dues comunitats. Uns contactes que continuen, amb alts i baixos, encara avui.

86. AMTM, Jocs Florals 19601-1961, carp. 78, exp. 1, c. 24. Carta de Rafael Catardi a Josep Tarradellas del 15-IX-1961.

87. «Conclusi i giochi floreali della lingua catalana con la premiazione dei vincitori in corso», *La Nuova Sardegna*, 12-IX-1961; A. SEFARDÍ (pseudònim de Antoni Simon Mossa) «25-26 d'Agost. Crònica del Creuer», *Renaixença Nova*, 25-I-1961, 12-13.

88. M. A. FARINELLI, «Rafael Caria. Una biografia política», comunicació donada dins de la conferència: Rafael Caria. Polític, lingüista, poeta, l'Alguer, 13 de maig 2011.